

שבט - תורה ואכילה

עצרת ופירות האילן • המן במדבר • חטא אדם הראשון •
שבט, אדר, ניסן • פירות ארץ ישראל

עצרת ופירות האילן

ארבעה ראשי שנים הם: באחד בניסן ר"ה למלכים ולרגלים. באחד
באלול ר"ה למעשר בהמה וכו'. באחד בתשרי ר"ה לשנים וכו'.
באחד בשבט ר"ה לאילן כדברי ב"ש. ב"ה אומרים בחמשה עשר
בו (ראש השנה א, א).

מארבעת ראשי השנים שציינה המשנה, שלושה מהם חלים בראש חודש
לדעת הכל, ואחד מהם - ראש השנה לאילן - נתון במחלוקת חכמים;
לדעת בית הלל ראש השנה שלו חל באמצע החודש: בין לב"ש ובין לב"ה
ראש השנה לאילן חל בחודש שבט. ברם דינם של האילנות הוא דווקא
בעצרת:

בארבעה פרקים העולם נידון, בפסח על התבואה, בעצרת על
פירות האילן, בר"ה כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון
וכו' ובחג נידונין על המים" (שם א, ב).

טעם הדבר מפורש בגמרא:

תניא, א"ר יהודה משום ר"ע, מפני מה אמרה תורה הביאו עומר

בפסח? מפני שהפסח זמן תבואה הוא, אמר הקב"ה הביאו לפני עומר בפסח, כדי שיתברכו לכם תבואה שבשדות. ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת? מפני שעצרת זמן פירות האילן הוא. אמר הקב"ה, הביאו לפני שתי הלחם בעצרת, כדי שיתברכו לכם פירות האילן. ומפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג? אמר הקב"ה נסכו לפני מים בחג, כדי שיתברכו לכם גשמי שנה וכו' (ראש השנה טז, ע"א).

והדברים תמוהים, ניחא שמביאים עומר משעורים, כדי שיתברכו השדות בשעורים; שמנסכים מים בסוכות, כדי שיתברכו גשמי שנה. אך מה טעם להביא שתי הלחם בעצרת, כדי שיתברכו פירות האילן, הרי הלחם עשוי מחיטה ולא מפירות האילן, ואיך יתברכו פירות האילן ע"י החיטה? ראוי יותר להביא בעצרת מפירות האילן - כשם שמביאים ביכורים בעצרת - כדי שיתברכו פירות האילן. רש"י הרגיש בזה, והעיר: "ואני שמעתי דר' יהודה לטעמיה, דהא אזלא כמאן דאמר בסנהדרין (ע, ע"ב) עץ שאכל אדם הראשון, חיטה היתה".

ועדיין הדברים טעונים ביאור. אכן, בעבר הרחוק, גדלה החיטה על עץ, אולם מאז הרי היא תבואת השדה, ושוב אינה מין פרי - מדוע לא יביאו מהפירות כדי שיתברכו פירות האילן, כשם שמביאים שעורים לברך את השעורים ומנסכים מים כדי שיתברכו גשמי שנה?

המן במדבר

בשני פרקים בחודש שבט עוסק עם ישראל בענייני אוכל - אחת נוהגת בהווה ואחת בעבר. בט"ו בשבט אנו אוכלים מפירות הארץ, ובשבת שירה, פרשת בשלח - שבדרך כלל נקראת בשבת שלפני ט"ו בשבט - קוראים אנו על המן שאכלו אבותינו במדבר.

החלק הגלוי שבפרשת המן מהווה מסר לדורות בענייני אמונה וביטחון בה': "זה הדבר אשר צוה ה', מלא העומר ממנו למשמרת לדורותיכם, למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר בהוציאי אתכם מארץ מצרים" (שמות טז, לב). והסביר רש"י: "'לדורותיכם', בימי ירמיהו, כשהיה ירמיהו

מוכיחם, למה אין אתם עוסקים בתורה; והם אומרים, נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה, מהיכן נתפרנס. הוציא להם צנצנת המן, א"ל: 'הדור, אתם ראו את דבר ה' (ירמיהו ב, לא). שמעו לא נאמר, אלא 'ראו', שבזה נתפרנסו אבותיכם, הרבה שלוחים יש לו למקום להכין מזון ליראיו". וכך נאמר במשנה תורה: "ויהאכילך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך, למען הודיעך, כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם" (דברים ת, ג).

המקרא מבקש שיפנים האדם את האמונה, שלא המאמץ הגשמי מצד האדם הוא שמקנה לו את הביטחון הכלכלי, אלא האמונה שהקב"ה פותח את ידו וזן מביצי כינים ועד קרני ראמים. הביטחון בה' הוא שמבטיח לאדם את מזונו ופרנסתו, ועל כן אין טעם להשקיע מעבר למתחייב, ואפשר לעסוק בתורה ולסמוך על מוצא פי ה' שיביא לו את פרנסתו, כשם שהוא האכיל את ישראל לחם מן השמים במדבר, והסיר מהם כל הכרח של טרחה ויגיעה. "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו" (שמות טז, ד), "למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם" (דברים ת, ג), זהו פשוטו של מקרא.

אולם השפת אמת הביא בשם האר"י ז"ל, שיש במקרא הזה משמעות נוספת, וכך צריך לומר: "לא על הלחם לבדו יחיה האדם, כי על כל מוצא פי ה' - שבלחם - יחיה האדם". והיינו, שלא הצד החומרי שבלחם הוא המחיה את האדם, אלא הצד הרוחני שבו, פי ה', הוא המחיה אותו (שפת אמת, פרשת עקב, שנת תרמ"ט).

והדברים מבוארים עפ"י דברי בעל התניא בשם הבעש"ט, הבא ליישב בין כתובים. כתוב אחד אומר "בדבר ה' שמים נעשו" (תהילים לג, ו) בלשון עבר, וכתוב שני אומר "לעולם ה' דברך נצב בשמים" (שם קיט, פט) בלשון הווה.

ופי' הבעש"ט, כי דברך שאמרת "יהי רקיע בתוך המים", תיבות ואותיות אלו הן נצבות ועומדות לעולם בתוך רקיע השמים וכו' להחיותם, כדכתיב "ודבר אלקינו יקום לעולם, ודבריו חיים וקיימים לעד" וכו'. כי אילו היו האותיות מסתלקות כרגע ח"ו, וחזרות למקור, היו כל השמים אין ואפס ממש, והיו כלא היו כלל,

וכמו קודם מאמר יהי רקיע וכו' וכן בכל הברואים שבכל העולמות עליונים ותחתונים (תניא, שער היחוד והאמונה, פרק א).

אבל אילו נתנה רשות לעין לראות ולהשיג את חיות ורוחניות שבכל נברא, והשופע בו מוצא פיה' ורוח פיו, לא היה גשמיות הנברא וחומר וממשו נראה כלל לעינינו, כי הוא בטל במציאות ממש לגבי החיות והרוחניות שבו. מאחר שמבלעדי הרוחניות היה אין ואפס ממש, כמו קודם ששת ימי בראשית ממש, והרוחניות השופע עליו ממוצא פיה' ורוח פיו, הוא לבדו המוציא תמיד מאפס ואין ליש ומהוה אותו (תניא שם, פרק ג).

גישה זו עוברת כחוט השני בדברי הרמב"ן ורבנו בחיי בפירושם לתורה לפרשת המן. הרמב"ן מבאר בכמה מקומות, שכל דבר בעולמנו התחתון יש לו שורש בעליונים, וכשהדבר העליון משתלשל ויורד לעולמנו, הרי הוא מתגשם ומתלבש בלבושים חומריים. למשל, בתחילת פירושו לתורה כתב, "דע והאמן כי גן עדן בארץ וכו', והדברים הנקראים עץ החיים ועץ הדעת, למעלה, סודם נעלה ונשגב. והאדם חטא בפרי עץ הדעת תחתון ועליון - במעשה ובמחשבה וכו', אבל כל אלה דברים כפולים, הגלוי והחתום בהם אמת" (רמב"ן, בראשית ג, כב).

ובפרשת אחרי מות כתב, "אבל אם תזכה להבין הארץ הראשונה הנזכרת בפסוק בראשית ('בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ') והנזכרת בפר' אם בחוקותי ('והארץ אזכור'), תדע סוד נשגב ונעלם, ותבין מה שאמרו רבותינו, 'ביהמ"ק של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה' (תנחומא ויקהל, ז), כי הפסוקים מפורשים בתחתונים ורומזים לעליונים" (רמב"ן ויקרא יח, כה). וכ"כ בתחילת פירושו על התורה: "תדע כי על דרך האמת, הכתוב יגיד בתחתונים וירמוז בעליונים" (רמב"ן בראשית א, א).

ועל דרך זו יש להבין את עניינו של המן, וז"ל הרמב"ן:

ודע כי יש במן ענין גדול, רמזוהו רבותינו במס' יומא, 'לחם אבירים אכל איש' (תהילים עח, כה) לחם שמלאכי השרת אוכלים, דברי ר"ע. א"ל ר' ישמעאל טעית, וכי מלאכי השרת אוכלים לחם, והלא כבר נאמר 'לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי' (דברים

ט, ט. אלא, לחם אבירים - לחם שנבלע באברים (יומא עה, ע"ב). והעניין הזה שאמר ר"ע הוא שקיום מלאכי השרת בזיו השכינה, וכן דרשו 'ואתה מחיה את כולם' (נחמיה ט, ו) - מחיה לכלם, ועליו נאמר 'ומתוק האור' (קהלת יא, ח), שישגו בו באור טוב טעם. והמן הוא מתולדות האור העליון, שנתגשם ברצון בוראו ית', ונמצא שאנשי המן ומלאכי השרת ניזונים מדבר אחד. ור' ישמעאל תפסו (הקשה עליו), מפני שקיומם אינו בדבר המתגשם מתולדת האור, שהרי קיומם באור העליון עצמו. ומפני זה היו מוצאים טעם המן מכל מה שרצו, כי הנפש במחשבתה תדבק בעליונים ותמצא מנוח חיים, ותפק רצון מלפניו. ואמרו במכילתא (דרשב"י, שמות טז, כה), היום אין אתם מוצאים אותו, אבל אתם מוצאים אותו לעוה"ב (רמב"ן, שמות טז, ו).

לדעת רמב"ן, נחלקו ר' עקיבא ור' ישמעאל, אם מלאכי השרת ניזונים מהלבוש של המן בדבר גשמי, או שמלאכי השרת היו ניזונים מהאור העליון עצמו, ושניהם מסכימים שהמן שאכלו ישראל במדבר היה הלבוש של הדיבור האלוקי; זו דוגמה חיה למוצא פי ה' שבלחם. ועל כן הלחם הזה היה נבלע באברים, שכן לא היה בו פסולת; וכיוון שלא הצד הגשמי הוא המחיה, אין ריבוי האכילה גורמת לשובע, ואחד המרבה ואחד הממעיט ניזונו במידה שווה: "וימודו בעומר ולא העדיף המרבה, והממעיט לא החסיר, איש לפי אכלו לקטו" (שמות טז, יח).

מעשה מובנת תשובת ירמיהו, לטוענים שאין באפשרותם ללמוד תורה בשל הצורך בפרנסה. כנגד טענת הפרנסה הוציא להם ירמיהו את צנצנת המן ואמר "הדור אתם ראו את דבר ה'", שבראיית המן ובהתבוננות בענייניו, רואים את דבר ה', את מוצא פי ה' שבלחם, ומבינים "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם". והוא שנאמר בפרשת בשלח: "ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים" - באמצעות השליו. "ובקר וראיתם את כבוד ה'" - באמצעות המן (שמות טז, ו-ז); באמצעות השליו והמן יגלה כבוד ה'.

חטא אדם הראשון

גם אדם הראשון חטא כשלא נתן לבו לכוח הרוחני שבמזון, אלא בגשמיותו, בלבוש החיצוני שלו. אמת שחטאו של אדם הראשון הוא מן הנושאים המופלאים שבמקרא. המניע לחטא, החטא עצמו וגם העונש - כל אלו הם מן הנסתרות לה' אלקינו, לנו אין אלא להזדקק לדברי רבותינו הראשונים שהסבירו הדברים גם על דרך הפשט. אחד מהם הוא הר"ן, שייחד לסוגיה זו מקום נרחב במאמר הראשון בדרשותיו.

וביום הששי נבראו כל אותם הבעלי חיים שהם שלמי היצירה כנפש החיה והאדם, ולא נתייחד יום אחד לאדם מפני שכל אותן שנתייחדו בהן הימים הוא למעלה נמצאת בהם אי אפשר שתפרד; אבל האדם מפני היותו אפשר, נמשל לבהמות או גרוע מהם כפי מריו, לא נתייחד אליו יום. אבל היה המורכב האחרון כדי שיתרחק יותר מהגשמים החסרים ויתקרב אל השלמים שהם הגרמים השמימיים, כדי שיהיה ראוי יותר לקיום ושיהיו החיים דבקים בו. ולזה גם כן הושם בגן עדן אשר הוא מבחר המקומות באויר ומזג נאות אל המין האנושי, יותר מכל מה שאפשר שימצא. מצורף אל זה גם כן שמפני שכוון באדם שלא יתעסק כי אם במושכלות, מפני היות המפורסמות סיבת מותו, הניחו במקום יקח ממנו מזונו בלי עמל ויגיעה. וכל זה לא היה מספיק לו לתת לו חיים נצחיים מפני מזגו והרכבתו, כי מפניהם ראוי שיפסד, אבל מצד תגבורת הנפש וכוחה יותן לגוף קיום והעמדה, כאשר נתקיימו משה ואליהו בלא אכילה ושתייה ארבעים יום.

וזהו אצלי פירוש 'כי ביום אכלך ממנו מות תמות' (בראשית ב, יז), כי זה המאמר איננו עונש על המרי, כי לו היה כן איננו ראוי שיקולל בחטאו עוד, אבל יענש בעונש הנגזר עליו אם יעבור על המצוה, והוא שיהיה בן מוות לא דבר אחר, ומדוע יקלל עוד מעשה ידיו ושתהיה האדמה ארוה בעבורו? אבל סדר העניין כמו שפירשנו כי כל שלימות מזגו והיותו שוכן במבחר המקומות לא יספיק כל זה להיותו חי לעד לעולם אם לא מצד תגבורת הנפש וכוחה. וידוע שהנפש תגבר כפי מה שירבה האדם להשתמש במושכלותיו

וימעט מהביט במפורסמות. וידוע שזה העץ איזה שיהיה היה מטבעו להעיר באדם תאוה ולהמשיכו אל המפורסמות, כמו שאמרו רז"ל: 'חטה היתה שאין התינוק יודע לקרוא אבא ואמא עד שטועם טעם דגן', ומפני זה אמר לו ה' יתברך 'ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו', כי הנני מודיעך 'כי ביום אכלת ממנו' תהיה בן מות; כי יתחזקו כוחות הגוף ותחלש נפשך, ואתה מצד גופך אינך ראוי לחיים. הנה אם כן בזה הפסוק באה אליו האזהרה וטעמה, לא ענשה כלל.

והאשה לא ירדה לסוד הענין וטעמו, ואפשר שהאדם גם כן לא הבינו, ומפני זה לקחה הדברים כפשטן שיהיה טבע העץ ההוא משחית הגוף בטבעו. וזהו אומרו 'ותרא האשה כי טוב העץ למאכל' וגו', האריך הכתוב בזה להודיענו טעות האשה מה היה; כי לפי מחשבתה בדברי השם יתברך שטבע העץ להשחית הגוף מצד מזג הגוף, ראתה שזה אי אפשר - כי כבר כתבו החכמים כלם שהוא מן הנמנע שהסמים הממיתים יהיה ריחם וטעמם וקורבתם נאות לגוף, וכל מה שימצא שיהיה ערב בטעמו נאות בריחו אי אפשר שיהיה מכלל סמי המות. ומפני זה בראות האשה הפרי ההוא בתכונותיו וריחו ותוארו שהוא מתייחס אל הגוף ואל המזג האנושי, שפטה בסברתה שאי אפשר שיהיה זה ממית ולא מקצר החיים.

לדעת הר"ן, כשהקב"ה אמר להם לא לאכול מפרי העץ, רמז להם שעיקר קיומו של האדם אינו בהישענות על הצד החומרי, אלא דווקא בהתבססות על הרוח. אולם חוה סברה, שיש בעץ דבר מזיק, ומשום כך נאסר עליהם העץ באכילה; וכשראתה שהעץ טוב למאכל, נחמד למראה ותאוה לעינים, הבינה שהעץ דווקא מסוגל לחזק כוחותיו הגופניים של האדם - שהרי הדברים המזיקים בטבעם, אין מראיהם וטעמם נאותים. בזה נתנה ערך עליון לצד החומרי שבמאכל, הפך מה שאמר הכתוב, 'לא על הלחם לברו יחיה האדם, כי על מוצא פי ה' שבו, בסגולתו הרוחנית. ועל כן נאמר להם "ביום אכלך ממנו מות תמות", ואין הכוונה שזה יהיה עונשם, שהרי העונש נזכר אחר כך - "בזעת אפיך תאכל לחם", "וקוץ ודרדר תצמיח לך" וכו'; אלא שהמיתה היא תוצאה ישירה של המעשה, שכאשר הרוחניות

מחיה את האדם, הוא אינו כפוף למגבלות הזמן, ויכול לחיות חיי נצח - אך כאשר החומריות היא הדומיננטית בחיי האדם, אז בן מוות הוא האדם, שהחומר הרי הוא מוגבל וממילא חיי האדם אף הם מוגבלים, ולכן "ביום אכלך ממנו מות תמות".

מאז שנתנו אדם וחיה ערך עליון ליסוד החומרי, התחזק החלק הגופני שבהם, התערב עם הנשמה, ושוב אין האדם נוטה באופן טבעי לצד הרוחני, לצד הטוב, כפי שהיה לפני החטא.

אולם בעתיד המצב יהיה שונה. נאמר בתורה "ומל ה' אלקיך את לבבך" (דברים ל, ו), וביאר הרמב"ן: "אבל לימות המשיח תהיה הבחירה בטוב להם טבע, לא יתאוה הלב למה שאינו ראוי ולא יחמוד ולא יתאוה, וישוב האדם בזמן ההוא לאשר היה קודם חטאו של אדה"ר, שהיה עושה בטבעו מה שראוי לעשות, ולא היה ברצונו דבר והפכו, כמו שפירשתי בסדר בראשית (ב, ט). וזהו שאמר הכתוב בירמיהו 'הנה ימים באים נאום ה', וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה, ולא כברית אשר כרתי את אבותם וגו', כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל אחרי הימים ההם. נתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה' (לא, ל), וזהו ביטול יצה"ר ועשיית הלב בטבעו מעשה הראוי" (רמב"ן, דברים ל, ו).

ובספר בראשית כתב הרמב"ן: "והיפה בעיני כי האדם היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדת, כאשר יעשו השמים והארץ וכל צבאם, פועלי אמת שפעולתם אמת, ולא ישנו את תפקידם, ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה; ופרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו, לטוב או לרע, ולכן נקרא עץ הדעת טוב ורע, כי הדעת יאמר בלשונו על הרצון" (רמב"ן, בראשית ב, ט).

מדברי הרמב"ן בפ' בראשית ובפ' האזינו נראה לכאורה, שהאדם נברא בלא בחירה, וכן יהיה לע"ל, וזה דבר שלא ניתן להעלות על הדעת, שהרי כל תפארת האדם היא הבחירה החפשית. וכבר הקשו רבים על דברי הרמב"ן, איך יעלה על הדעת שאדם היה עושה רצון ה' בטבע, הרי כל שלמות האדם היה ביכולת הבחירה החופשית שיש לו? ועוד, הרי סוף סוף חטא האדם בבחירתו (ראה למשל, עקידת יצחק, שער ז).

דברי הרמב"ן מבוארים עפ"י דברי ר' חיים מוולאז'ין ועוד, שגם קודם לחטא היתה לאדם בחירה חופשית: "והענין, כי קודם החטא, אם כי ודאי שהיה בעל בחירה גמור, להטות עצמו לכל אשר יחפץ, להיטיב או להיפך ח"ו, כי זה תכלית כלל הבריאה, וגם כי הרי אח"כ חטא. אמנם לא שהיה ענין בחירתו מחמת שכוחות הרע היו כלולים בתוכו, כי הוא היה ישר לגמרי, כלול רק מסדרי כוחות הקדושה לבד, וכל ענייניו היו כולם ישרים וקדושים ומזוככים, טוב גמור, בלי שום עירוב ונטיה לצד ההיפך כלל, וכוחות הרע היו עומדים לצד וענין בפני עצמם, חוץ ממנו, והיה בעל בחירה להכנס אל כוחות הרע ח"ו, כמו שאדם בעל בחירה להכנס אל תוך האש. לכן כשרצה הס"א להחטיא, הוצרך הנחש לבוא מבחוץ לפתות, לא כמו שהוא עתה, שהיצר המפתה את האדם הוא בתוך האדם עצמו, ומתדמה לאדם שהוא עצמו הוא הרוצה ונמשך לעשות העוון, לא שאחר חוץ ממנו מפתהו" (נפש החיים, שער א, פרק ו).

הרב דסלר ביאר את דבריו: כיום לאחר החטא, נשמעים לנו דברי היצה"ר בגוף ראשון, "אני רוצה", "אני מתאוה", והיצר הטוב תובע מאתנו בלשון נוכח, "אתה מחויב", "אסור לך", האדם מזדהה היום עם יצרו, אבל האדם שלפני החטא - "אשר עשה האלקים את האדם ישר" (קהלת ז, טו) - היה עושה את הטוב בטבעו, והוא היה חוטא רק כתוצאה מפיתוי חיצוני, ועל כן בא הנחש מבחוץ ופתה אותו. אין זה אומר שלא היתה לו בחירה חופשית, אלא שבחירתו היתה לפעול נגד האמת שהיתה ידועה לו - כשם שהיום האדם הוא בעל בחירה להכניס ידו לאש, אם ירצה; אלא שבדרך כלל הוא מנוע מלעשות זאת, משום שתוצאות המעשה כל כך ברורות לו, שכאילו אין באפשרותו להכניס ידו לאש (מכתב מאליהו ח"ב, עמ' 138)*.

אולם מאז, מוסיף נפש החיים, נתערבו כוחות הרע בתוכו ממש, וכן בעולמות, וזהו עץ הדעת טוב ורע, שנתערבו בתוכו ובהעולמות הטוב והרע ביחד, זה בתוך זה ממש, כי דעת פירושו התחברות כידוע. וזה שכתב רש"י: "לא ניתן בו יצה"ר עד אוכלו מן העץ ונכנס בו יצה"ר" (בראשית ב,

* עיין גם בדברי המשגיח ר' ירוחם ממיר, הובא דבריו בפירוש הרב שעוועל לרמב"ן בראשית שם.

כה). "ויסקלהו' - מיצה"ר, עד שאכל מן העץ ונכנס בו יצה"ר" (רש"י, ישעיהו ה, ז).

מעשה ניתן להבין ביתר עומק את דברי חז"ל, שבא נחש על חוה והטיל בה זוהמא (שבת קמו, ע"א), שמכאן ואילך הזוהמא היא חלק מן האדם. ואכן למעשה זה היתה השפעה מכרעת בתולדות האנושות, "כי משרש נחש יצא צפע" (ישעיהו יד, כט), ובשם האר"י אומרים, כי עמלק הוא בגימטריא צפע, והיינו שמשורש חטא הנחש יצא עמלק. וכן נאמר על עשו "ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה" (בראשית כה, כז), ותרגומו שם "נחשירכן"; ופירושו בעלי התוספות שם, שהיה נחש חקוק על ירכו, והיינו שעשו הזדהה עם דמות הנחש וחקקו על ירכו וממנו יצא זרע עמלק (עי' רמב"ם הל' ע"ז פי"ב הי"א).

נמצא, שהמציאות של ההוויה כולה, קשורה לתוכנו הפנימי של האדם. רק כשהתערב הרע באדם, התחולל השינוי גם בהוויה כולה. אלמלא חטא אדם היינו עדין ניזונים מפרי העץ, ולא כפי שאנו ניזונים כיום מתבואת השדה.

מה בין פרי העץ לירק השדה? הפרי מוכן לאכילה, ואין צורך לטרוח רבות בהכנתו, כפי שיש צורך בירק השדה. חז"ל מנו י"א מלאכות שזקוק אדם להתייגע בפת, עד שהוא ראוי לאכילת אדם; אך פרי העץ מוכן לאכילה לאחר הנטיעה, ואין צורך לטרוח בו בדישה וברירה וכדו'. והנה הקב"ה עשה את האדם ישר, באופן שלא יצטרך לעמול בענייני האכילה: "הנה נתתי לכם את כל עשב זרע וכו' ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע, לכם יהיה לאכלה (פרי העץ) ולכל חית הארץ וכו' את כל ירק עשב לאכלה" (שם א, כט-ל). וביאר ר' צדוק הכהן, "אין הכוונה הכל לכולם, אלא פרי העץ לאדם, ועשב השדה לבע"ח" (פרי צדיק, שמות, ט"ו בשבט, אות א). אך לאחר שחטא האדם, נאמר לו "בזעת אפך תאכל לחם", "וקוץ ודרדר תצמיח לך".

הזיעה היא הפסולת היוצאת מן האדם, והיא מעורבת בלחמו, כשם שמעורב בו הטוב והרע. וכך מעורבת האדמה בטוב ורע והיא מצמיחה קוץ ודרדר יחד עם התבואה. החיטה ירדה ממדרגתה הגבוהה שבגן עדן, ושוב אינה אותה חיטה כפי שהיתה, והיא הפכה מפרי לירק השדה. וכששמע זאת

אדם זלגו עיניו דמעות ותמה, "אני וחמורי נאכל באבוס אחד"? ! (פסחים קיח, ע"א). אבל לעתיד לבא יתוקן הדבר ו"עתידה חיטה שתימר כדקל" (כתובות קיא, ע"ב), "עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת שנא' יהי פיסת בר בארץ' (תהלים עב, טז) " (שבת ל, ע"ב). אין הכוונה רק שהחיטים יהיו גדולים בנפחם, אלא שהפסולת - המעורבת כיום במאכל וצריך טרחה מרובה כדי להכשירו מאכל לאדם - תתוקן לעתיד לבוא, ושוב לא תהיה פסולת, והמאכל יהיה ראוי לאדם בלא יגיעה. אז תחזור החיטה להיות פרי האילן, ושוב ידע האדם "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, כי על מוצא פי ה'" שבלחם, ואז הוא לא יזדקק לאכילה מרובה, שהרי דבר ה' מחייהו, ולא הכמות החומרית.

הזוהמא שהטיל הנחש בחוה שינתה סדרי בראשית עד שעמדו בני ישראל לפני הר סיני. אמנם מעמד הר סיני, מעבר להיותו מעמד נשגב שבו ניתנה תורה לישראל, יש בו סגולה נוספת. וכך אנו אומרים בהגדה של פסח "אילו העמידנו לפני הר סיני, ולא נתן לנו את התורה, דיינו". ואיזה יתרון יש לעמידה על הר סיני בלא קבלת תורה? מדברי חז"ל נראה שיש לעמידה זו תוכן מיוחד, שכן "ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן" (שבת קמו, ע"א). כלומר, אותה זוהמא שהטיל בהם הנחש בשעת החטא פסקה במעמד הר סיני, ותוקן החטא, ושוב היה הרע מחוץ לאדם. ועל כן דרשו חז"ל, "חרות על הלוחות" (שמות לב, טז) - אל תקרי חרות אלא חירות" (אבות, פרק ו, משנה ב), "חירות ממלאך המות ומן הגלויות" (שמות רבה מא, ז); "הוא היצה"ר, הוא השטן הוא מלאך המוות" (בבא בתרא טז, ע"א). בשעה שהאדם חטא, הוא הביא בזה את המיתה לעולם והכניס בו הקב"ה את היצה"ר, ואף שעבוד גלויות נמשך מחטא זה, כאמור "משרש נחש יצא צפע", זהו עמלק; אולם במעמד הר סיני פסקה הזוהמא, ושוב אין יצה"ר בתוך האדם ובטלה המיתה, ונעשינו בני חורין משעבוד מלכויות שראשם עמלק.

סילוק הזוהמא הכשיר את הדרך למתן תורה. המלאכים התנגדו למתן תורה בארץ, ואמרו "מה אנוש כי תזכרנו וכו' תנה הודך על השמים" (תהילים ח, ב-ה), לדעתם יצור אנושי חומרי אינו מסוגל לקבל תורה רוחנית אך הם טעו בדבר. אמנם ישראל מצויים בגופם בעולם התחתון, הגשמי, אבל באמת הם "מלאכים גופניים", כהגדרתו של רבינו בחיי (שמות טז, לו). ואמנם כן,

המן מוכיח שישראל ניזונים מאותו מאכל שמלאכי השרת ניזונים בו, והם בהחלט שייכים למתן תורה שכן "לא ניתנה תורה לידרש אלא לאוכלי המן" (ילקוט שמעוני בשלח, רמז רנח). מטעם זה קדמה פרשת המן למעמד הר סיני, ששם פסקה זוהמתן וחזרו למדרגת אדה"ר לפני החטא, כשינק את החיוניות שלו ממוצא פי ה' ולא מהאכילה הגשמית.

מצב אידיאלי זה נמשך ארבעים יום בלבד, וכשחטאו ישראל בעגל, שוב חזרה אליהם הזוהמא; ו"עלובה כלה מזנה בתוך חופתה" (שבת פח, ע"ב). על שעה זו אמר המשורר "אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם" - כך סברתי לאחר מעמד הר סיני, אך לאחר החטא - "אכן כאדם תמותון" (תהילים פב, ז) - שוב חזרה המיתה לעולם, כפי שנגזרה בזמנו על אדם.

עצרת, יום מתן תורה, הוא היום שבו נעשינו בני חורין ממלאך המות ומן היצה"ר, הוא היום שהחזיר את ההוויה למדרגתה הראשונה שלפני החטא. אלא שחטא העגל דירדר אותנו שוב למציאות הנפולה שלאחר החטא. וכיוון שהחיטה היתה הגורם לכל הנפילה, נצטוינו לקחת אותה ולהקריבה ביום הזה. וכיוון שהחיטה היוותה את השאור שבעיסה, ואת היצה"ר המתסיס, היא מהווה ביום זה גורם לברכה, ועל ידי קרבן זה של שתי הלחם מחיטה יתברכו שוב כל פירות האילן, תסולק הזוהמא ושוב יחזור האדם להיות ניזון מפירות האילן, ולא מירק השדה.

"הביאו לפני שתי הלחם בעצרת, כדי שיתברכו לכם פירות האילן" (ראש השנה טז, ע"א).

שבט, אדר, ניסן

חודש שבט הוא כנראה, החודש שיש בו הסגולה המיוחדת לתיקון האכילה. ספר יצירה מאפיין אות אחת מאותיות הא"ב לכל חודש מחודשי שנה, וכך נאמר שם על חודש שבט: "המליך צדי"ק בלעיטה ושבט בשנה" (ר' צדוק הכהן מלובלין, פרי צדיק, שמות, ט"ו בשבט). לעיטה מבטאת מאכל של בעלי חיים, "הלעיטני נא מן האדום האדום הזה" (בראשית כה, ל), אמר עשו ליעקב. ופירש שם רש"י: "אפתח פי ושפות הרבה לתוכה, כמו ששינינו: 'אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו' (שבת קנה, ע"ב)". לעיטה היא אכילה של תאוה,

אכילה שאיננה ראויה. אדם זקוק לאכילה לקיומו ולהמשך תפקודו, אך אל לו להפוך את האכילה למטרה עצמית של נהנתנות גסה.

האריך בדבר המהר"ל בדרשתו לשבת שובה. שם מפרש הוא באריכות את דברי הגמרא בנידה, בדבר התינוק המונח במעי אמו כשפיו סתום וטבורו פתוח וכו', ומלמדים אותו כל התורה, וכשיוצא לאויר העולם בא מלאך וסוטר על פיו ומשכיח ממנו כל מה שלימדוהו (ל, ע"ב). וביאר שם המהר"ל לשיטתו, שתינוק זה שבמעי אמו הוא הסמל לדמות האדם האידאלי, ושע"כ משכיחים ממנו כל מה שלימדוהו, כדי שיגיע לזה בכוחות עצמו. כל פרט שבדמות התינוק מורה על תכונה אידאלית שניתנה בו, ושחובה עליו להוציאה אל הפועל בחייו. וזה שפיו סתום וטבורו פתוח "מורה שלא ירדוף אחר התאוה, רק יהיה אכילתו כדי לקיים הגוף בלבד, לא דבר שנהנה בו חיכו, כי זה רדיפה אחר התאוה המוציאה את האדם מן העולם. ומאחר שפיו סתום אין לו תאוה אכילה, כי חיך אוכל יטעם, ואין אכילה הנכנסת דרך הטבור שלו, רק לקיום שלו, ולא תאוה" (מהר"ל, דרשה לשבת שובה). וכן כתב הרמב"ם, שהואיל ואינו שם לב לטיבו של המאכל, ונגרר אחר תאוותו לאכול דברים המהנים אך אינם מועילים, ופעמים אף מזיקים לבריאותו, "הנה זה והבהמה שווים" (רמב"ם, שמונה פרקים, פרק ה).

ובזה הסביר ר' צדוק הכהן מלובלין דברי ספר יצירה "המליך צדי"ק בלעיטה ושבט בשנה".

"כידוע שתחילת הסתת הנחש היה באכילה, ואח"כ הטיל בה זוהמא, ואיתא בספרי (פרשת עקב, מג) שאין אדם מורד בקב"ה אלא מתוך שביעה, וכמש"נ 'ואכלת ושבעת וכו' השמר לך פן וגו', פן תאכל ושבעת וגו', ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך' וכו' (דברים ח, י"ד)".

והמכות שהיו נגוף למצרים ורפוא לישראל (כמש"נ כמה פעמים) וסדר המכות מתתא לעילא, והיה מכת ארבה כנגד בינא ליבא, וכתוב במכת ארבה 'למען תספר באזני בנך וגו' (שמות י, ב), וכתוב ביואל ג"כ 'לבניכם ספרו וגו' (א, ג), מרמז שנתקנו ישראל בפנימיות הלב לדורות. וכך נאמר ביואל 'ואת הצפוני ארחיק מעליהם וגו' (ב, ט), דקאי לפשוטו על הארבה. ובגמ' צפוני זה יצה"ר, שצפון

בלבו של אדם (סוכה נב, ע"א), ולזה היה מכת הארבה בחדש שבט, שיתוקן פנימיות הלב מתאוות גשמיות. וזה מרמז המליך אות צ' בלעיטה, שהצדיק מתקן בראשית עבודתו תאות האכילה, כמ"ש 'צדיק אוכל לשובע נפשו' (משלי יג, כה), רק להחיות נפשו בלא שום תאוה, וחדש שבט הוא זמן תיקון האכילה מתאוה (ר' צדוק הכהן מלובלין, פרי צדיק, שמות, ט"ו בשבט).

כנסת ישראל נתונה במאבק כפול. האחד הוא עם השאור שבעיסה, היצר הרע הפנימי, ועיקר עניינו הוא תאוות האכילה; והשני הוא היצה"ר החיצוני, שעבוד מלכויות, שראשיתו בעמלק, שאף הוא מקורו בחטא הנחש, כאמור "משרש נחש יצא צפע", הוא עמלק, הוא עשו, שהיה נחש חקוק על ירכו. ושני יצרים אלה נחלשו במתן תורה, שכן אמרו חז"ל, "בראתי יצה"ר ובראתי לו תורה תבלין" (קידושין ל ע"ב, ילקוט שמעוני, פרשת עקב, רמז תתע), "תורות על הלוחות", אל תקרי תרות אלא תרות, חירות ממלאך המות וחירות משעבוד מלכויות"; ועל כן קדמה פרשת המן היא תיקון ענין האכילה, ופרשת עמלק שעבוד מלכויות, שבפרשת בשלח, לפרשה שבה ניתנה תורה.

ובדומה קדמו החודשים שבט ואדר לניסן. תיקון השאור הפנימי, הוא תיקון תאוות האכילה, יפה בחודש שבט, כאמור, ואילו מחיית עמלק נעשה בחודש אדר - ושני אלה מפנים את הדרך לגאולת ניסן, המגיעה לשיאה בחודש סיון במעמד הר סיני. הוא ששנינו במסכת ברכות: "רבון העולמים, גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך. ומי מעכב, שאור שבעיסה ושעבוד מלכויות" (ז, ע"א).

וחדש שבט תיקון האכילה מתאוה (ובו היתה מכת הארבה שענינו אכילה) ואח"כ בחדש אדר מכת חשך כנגד חכמה מוחא, ואז הוא מחיית עמלק ומרמז כנגד בן יוסף, שאין עמלק נופל אלא ביד בניה של רחל. ושבט הוא ההכנה למחיית עמלק. ואמרנו שלכך המצווה בפורים לעשות סעודה ולשתות, כי כבר נתקן ענין האכילה, ונמחה זכר עמלק ע"י צדיק האוכל לשובע נפשו. ומסמך גאולה לגאולה, היינו, גאולת מחיית עמלק לפסת, וחדש ניסן שמרמז על משיח בן דוד, כתר עליון איהו כתר מלכות,

ובמדת כתר עליון נגאלו ישראל ממצרים בניסן, ובו עתידין ליגאל. ובעצרת זמן מתן תורה, שנתקן קלקול אדם הראשון, שהיה חירות מיצה"ר, מקריבין שתי הלחם שיתברכו פירות האילן, דחיתים ג"כ מין אילן, כמאן דאמר עץ הדעת חטה היה, ומרמז שע"י התורה נתקן ונחשב לאילן כמו קודם הקלקול (ר' צדוק הכהן מלובלין, פרי צדיק, שמות, ט"ו בשבט).

וכשם שחודש סיון הוא חודש קבלת התורה שבכתב, כך חודש שבט הוא חודש קבלת תורה שבע"פ. שהרי "בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש, דבר משה אל בני ישראל וגו' הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר וגו'" (דברים א, ג-ה). וביאר הרמב"ן שם: "וזה רמז במצוות שנאמרו כבר, שיחזור אותם לבאר אותם ולחדש בהם דברים, וטעם 'הואיל משה', שרצה לבאר להם את התורה". וביאור זה הוא כל תורה שבע"פ, אלא שלפני העסק בתורה שבע"פ יש צורך לתקן ענייני האכילה, שהרי אמרו חז"ל, "עד שאדם מתפלל על דברי תורה שיכנסו לתוך מעיו, יתפלל על אכילה ושתייה שלא יכנסו לתוך מעיו" (תנא דבי אליהו, כו). הרי שלתורה שבע"פ, המעוגנת בחודש שבט, זיקה לתיקון האכילה שעיקרו בחודש זה, "והיינו דעסק חודש זה לתקן מדת צדיק, להיות גבור הכובש את יצרו, ואיתא בזהר הקדוש (ח"א, דף רבע"א), דלית מלה לתברא יצה"ר אלא אורייתא, והיינו תורה שבע"פ, דכתיב 'אור זרוע לצדיק' (תהילים צז, יא), דצדיק שיש לו מלחמת היצה"ר זוכה לאור כי טוב, ועי"ז כובש את יצרו" (ר' צדוק הכהן מלובלין, פרי צדיק, שמות, ט"ו בשבט). נמצא בחודש זה משולבין ענייני אכילה וענייני תורה שבע"פ.

פירות ארץ ישראל

המן הזין את ישראל ארבעים שנה, ועם הכניסה לארץ שבת המן: "וישבת המן ממחרת באכלם מעבור הארץ ולא היה עוד לבני ישראל מן, ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא" (יהושע ה, יב). גם צנצנת המן, השריד האחרון למן, נגנזה ע"י המלך יאשיהו. אמנם נשארה לכנסת ישראל שארית פליטה מן הסגולה המיוחדת שהיתה במן שבמדבר - פירות ארץ ישראל; "מוצא פי ה'" שהורגש בלחם, שהיה ניכר כל כך במן, מתגלה בקדושת הפירות

שבארץ ישראל. "וחז"ל אמרו, משה רבנו ע"ה תיקן ברכת הזן ויהושע תיקן על הארץ וכו' (ברכות מח, ע"ב), פי' כי המן היה מאכל מן השמים ממש, והוא השפע בשרשו, וארץ ישראל היה דביקות שפע שלמטה, דביקות לחם מן הארץ בלחם מן השמים, והיא מדרגה שלמטה מן המן" (שפת אמת, פרשת דברים, שנת תרמ"ח). הרי שפירות א"י מקבילים במידה מסוימת למן מן השמים (עיין בספרו של הרב שמעון כהן, 'מפי כהן', פרשת בשלח, מאמר א).

משה תיקן את ברכת המזון על המן בלבד, ויהושע תיקן שיברכו את הברכה גם על גידולי הארץ הטבעיים.

והענין מה שעיקר ברכת המזון תלוי בארץ, דכתיב 'ארורה האדמה', ולכן אין ארור מדבק בברוך, ואי אפשר לברך עד שיצא המזון מכלל ארור לברוך, ובכניסת בני ישראל לארץ ישראל הוציא הארץ מכלל ארור, ולכן כתיב 'מביאך אל ארץ טובה וכו' אשר לא במסכנות תאכל בה לחם' (דברים ת, ט). שעד עתה היה הארץ במוסכניתא, עד שביררו בני ישראל טוב מרע, היפך ממה שכתוב 'בעצבון תאכלנה' (בראשית ג, יז), ומקודם היה ארץ תחת כנעני הארור, וכשנעשית נחלה לבני ישראל נתבררה, ואז יכול לחול ברכת ה'. ולכן מקודם לא היה מצות ברכת המזון רק על המן, שהוא לחם מן השמים, ואח"כ נתקן ונברר גם לחם מן הארץ (שפת אמת, פרשת דברים, שנת תרנ"ח).

בעניין ברכה מעין שלש, כתב הטור, "וי"א ונאכל מפריה ונשבע מטובה, ואין לאמרו, שאין לחמוד הארץ בשביל פריה וטובה, אלא לקיים מצוות התלויות בה. ובהלכות גדולות ישנו, ואדוני אבי הרא"ש ז"ל לא היה אומר" (אורח חיים, רח), ותמה הב"ח על הרא"ש: "תימה, הלא קדושת הארץ הנשפעת בה, מקדושת הארץ העליונה היא נשפעת גם בפירותיה שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ, כי על כן הזהיר ואמר בסוף פרשת מסעי, 'ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה, כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל' (במדבר לה, לד). ואמר אם תטמא אל הארץ נמשכת הטומאה גם בפירותיה היונקים ממנה, וכבר נסתלקה השכינה מקרב הארץ אשר אני שוכן בתוכה ממש בגוף הארץ נסתלקה מפני הטומאה שטימאתם אותה, ונמשך מזה כי גם אנכי מסלק

שכינתי מתוך בני ישראל כי עד עתה היכל ה' היכל ה' המה היו בני ישראל, לפי שהשכינה היתה שורה בקרבם ממש, ועתה באכלם מפירות היונקים מטומאת הארץ נסתלקה השכינה, כי כשהטומאה נכנסת עם אכילת הפירות בתוך בני ישראל יוצאת כנגדה הקדושה מקרב ישראל. וע"כ ניחא שאנו מכניסין בברכה זו, 'ונאכל מפריה ונשבע מטובה', כי באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובתה" (ב"ח, אורח חיים רח).

ואף שיהודים רבים נמצאים בגלות, ואף שם נוהגים לאכול מפירות האילן בשבט, מ"מ אין זה אלא מהמשך קדושת ארץ ישראל. וכתבו בפסיקתא, "ולעתיד יוקדש ארץ ישראל בקדושת ירושלים, וקדושת ארץ ישראל תתפשט בכל העולם, כמ"ש עתידה ירושלים להיות כארץ ישראל, וארץ ישראל ככל העולם כולו" (פסיקתא רבתי, פ"א). ור' צדוק מדמה את העתיד לעבר: "כמו תחילת הבריאה שנבראה להיות עיקר שכינה בתחתונים, והיינו להיות כל העולם ארץ ישראל ומשכן לשכינה, רק לאחר הקלקול שיש פסולת מאדם הראשון וכו' כשיתוקן הפגם יהיה כל העולם כארץ ישראל וכו'. ואז (בחודש שבט) זמן לזכות לקדושת הארץ, שיהיה האכילה מתמצית קדושת ארץ ישראל, וכמו לעתיד שתתפשט קדושת ארץ ישראל בכל העולם וכו', וע"כ נוהגין לאכול מפירות האילן בט"ו בשבט" (ר' צדוק הכהן מלובלין, פרי צדיק, שמות, ט"ו בשבט, אות ג).

המאכל של ארץ ישראל מקודש בפנימיותו, ואינו מגושם אלא בחיצוניותו, אבל ממאכלי חו"ל צריכים להזהר, ולפי רוב הצפיה לארץ ישראל מתעלה המאכל שבחוץ לארץ גם כן. וזה סוד הזכרת ירושלים ב"על נהרות בבל" או ב"שיר המעלות שובה" בכל סעודה. צפית ארץ ישראל הבאה תכף למזון, מעדנת את המאכל שבחוץ לארץ, ועושה אותו קרוב לעילוי של ארץ ישראל (ראי"ה קוק, אורות הקודש ג, עמ' רצה).